

שירת הים - תורה שבתמונה וברית בין הגזרים

נחמיה אבנרי. התשפ"ה-2025

אתר התנ"ך (מכללת הרצוג), פרשת שמות פרק טו

אנו מכירים מגוון סוגי תורות: תורה שבכתב; תורה שבעל פה; תורת הנגלה; תורת הנסתר. ברשימה זו, אבקש לחשוף ולהציג סוג תורה שאינו מוכר: **תורה שבתמונה**.

במובן מסוים, תורה שבתמונה היא תורת הנגלה – שהרי תחזינה עינינו בתמונה. במובן אחר, היא תורה שבנסתר, שכן היא אינה נגלית במבט ראשון. התורה שבתמונה שנציג, דומה לתמונות אשליית תלת-מימד. רק לאחר מבט מעמיק וממושך, באוסף פיקסלים חסר פשר, נחשפת לעיני המתבונן, התמונה המיוחדת והמרהיבה. גם כאן, נתחיל במאמץ של ניתוח טכני. אך מכוחו, נתגלה לפנינו מבעד למילים, תמונה נפלאה ומעוררת השראה.

צורת כתיבת שירת הים בספר תורה

הלכות כתיבת ספר תורה, כוללות הנחיות ייחודיות בנוגע לצורת הכתיבה של שירת הים (שמות טו) בספר תורה. ראו צילום שירת הים מספר תורה (**נספח א'**). לצד השירה, יש מספור של השורות, לצורך ההפניות שלהן).

על פי מסורת עתיקה, סופר הסת"ם חייב לכתוב את שירת הים בספר תורה, במבנה צורני מיוחד הקרוי "אריח על גבי לבנה". לסירוגין, שורת כתב אחת עם רווח אחד באמצעה, ושורת כתב אחת עם שני רווחים (רמב"ם, הלכות ספר תורה ה, ד).

הנחיות הכתיבה הייחודיות לשירת הים, כוללות ביחידה הצורנית גם את תחילתו של הפסוק הראשון בו יש תיאור סיפורי של פעולת השירה לפני ציטוט תוכן השירה: "אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת, לְה', וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֶר:".

בדומה, היחידה הצורנית כוללת גם פסוק יט **שלאחר** השירה, בו יש תיאור תמצית הארוע: "כִּי בָא סוֹס פְּרָעָה בְּרִקְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו בָּיָם, וַיִּשָּׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת-מֵי הַיָּם; וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה, בְּתוֹךְ הַיָּם".

הנחיות נוספות בנוגע לכתיבת העמודה של שירת הים בספר תורה, כוללות: מספר השורות בהן נכתבת השירה (30 שורות); כתיבת 5 שורות טקסט שלפני השירה, בראש העמודה; הותרת שורת רווח ללא כתב, בין שורות הטקסט שבראש העמודה לבין השירה; הותרת שורת רווח ללא כתב, לאחר סיום היחידה הצורנית של השירה, המפריד בין השירה לבין המשך הכתוב.

ספרי תורה רבים, כתובים בעמודות שכוללות 42 שורות. בספרי תורה אלה, מבנה העמודה הוא: 5 שורות טקסט, שורת רווח, 30 שורות שירה, שורת רווח, 5 שורות טקסט. דהיינו, שירת הים ניצבת **במרכז** העמודה, עם רווח לפניה ולאחריה.

הערות תתקבלנה בברכה בדוא"ל: ChemyAvnery@gmail.com.

- גירסה זו מורחבת (כוללת דיון בהשוואה לברית בין הבתרים), מופיעה באתר התנ"ך (מכללת הרצוג) < לפתוח תנ"ך > שמות < פרק טו > מאמרים. [קישורית להורדה](#).
- גירסה זו מקוצרת (ללא דיון בהשוואה לברית בין הבתרים). מופיעה באתר 929 < תורה > שמות < פרק טו. [קישורית להורדה](#).
- גירסה ראשונית פורסמה בנחמיה אבנרי, קריעת ים סוף - ברית בין הגזרים, **הדף השבועי** 282 (אוניברסיטת בר אילן) תשנ"ט 1999.

חוקרים (פנקובר, פרץ, קולודני ועוד) בדקו מאות כתבי יד, ממאות שנים, ומצאו בהן מגוון של עשרות צורות שונות של כתיבת שירת הים. אבל, בשונה מהשוני השכיח בכתבי יד, **בספרי התורה** הכשרים לקריאת התורה, ישנו דמיון צורני כמעט מוחלט.

בכל ספרי התורה, השורה הראשונה של שירת הים נכתבת "כדרכה", דהיינו ברצף מילים ללא רווח מפריד. **בכל** ספרי התורה, שורות 2 עד 28, נכתבות לפי הדפוס של אריח על גבי לבנה. והן זהות בצורת הכתיבה מבחינת חלוקת המילים.

בין ספרי תורה, ישנה שונות בנוגע לצורת הכתיבה של **שתי השורות האחרונות** (29-30). צורת החלוקה הנדונה כאן, היא הצורה הרווחת בספרי תורה בקהילות ישראל, ומבוססת על שיטת הרמ"ה (ר' מאיר בן טודרוס הלוי אבולעפיה. מאה 13 בספרד).

עד כה, התבוננו על מבנה השירה במבט-על, ובעיון במבנה של כל שורה בשירה. כעת, נקרב את המבט אל השירה, ונתבונן ברזולוציה של המילים (כל מילה כיחידת בניין המרכיבה את היחידות של השורה – אריח או לבינה, ללא תלות באורכה של המילה).

לאורך רוב השירה (24 שורות מתוך 30), ישנו דפוס קבוע של אופן חלוקת המילים בשורות.

- בשורה שבה **שני** רווחים (בין שלוש יחידות טקסט) – בשני צידי השוליים של השורה, יש מילה **אחת** מכל צד, וביחידת הטקסט שבתווך בין הרווחים, יש **3 או 4** מילים.
- בשורה שבה רווח **אחד** (בין שתי יחידות טקסט) – מכל צד של הרווח יש **3** מילים. (מילה בת הברה אחת **פתוחה**, משמשת לעיתים כמילה עצמאית, ולעיתים נסמכת למילה שלפניה או לאחריה)

לדוגמה:

קדעך	שמועו לבנים יראו	20
אחז ישיב פלעדת	או זכר-בלו אלופי	21
ארום	אילי מואב יאחזמו רעד	22
כל ישיב כעון	תפל על-יהם אימתה	23

למבנה מדוקדק ואחיד זה, יש שלושה מקטעים חריגים. חריגים אלה, מזמינים אותנו, ואף תובעים מאיתנו, לדון בסיבות ובמשמעות של החריגים. נראה כיצד החריגים מהווים **מפתח**, ואם תרצו – **משקפיים**, לזיהוי ולראיה של **התורה שבתמונה** בשירת הים.

דיון מפורט בחריגים ובמשמעותם**חריג 3: השורה האחרונה**

30	הים	ובני ישראל הלכו ביבשה בדרך	הים
----	-----	----------------------------	-----

נתחיל מהסוף, בחריג השלישי, בשורה האחרונה (שורה 30).
ראו זה פלא: הרי לנו תמונה, קטנה אך מתומצתת, של ארוע קריעת ים־סוף.
”וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ” (In-between), כאשר רווח מפריד בינם לבין ”הים” מימינם ו”הים” משמאלם.

אילו הראנו ה' רק זאת, דיינו.
אך ברוך המקום ברוך הוא.
שהוציאנו ממצרים, וקרע לנו את הים, והראנו את ידו הגדולה, לא רק בתיאור המעשה בתורה שבכתב, ואף לא רק בתמונה קטנה, אלא **בתערוכת תמונות של הארוע.**

חריג 1: השורה הראשונה

1	אז יעיר משה ובני ישראל את השירה הזאת כידוה ויאמרו
---	---

נחזור לחריג הראשון – השורה הראשונה של השירה.
שורה זו נכתבת ”כדרכה”, ברצף מילים ללא כל רווח באמצע, כדרך הכתיבה הרגילה של ספר תורה. הדבר מתקבל על הדעת, שהרי תוכן הפסוק הוא פרוזה, בטרם ציטוט השירה עצמה, שכדרכה של שירה מתאפיינת בסגנון מליצי ותחבירי: מילים נשגבות, משפטים קצרים, ורווח ביניהם.
עם זאת, למרות שתוכן השורה הראשונה איננו חלק מדברי השירה ששוררו בני ישראל, ולמרות שצורת כתיבתה היא ברצף ללא רווח, שורה זו היא חלק אינטגרלי מהיחידה ה**צורנית** של השירה הכתובה.
בני ישראל – גיבורים ראשיים של ארוע חציית ים־סוף – מופיעים בשירה שתי פעמים. בשורה האחרונה, כפי שראינו בחריג 3. ובשורה הראשונה, בה אנו מתבוננים כרגע.
במסגרת הדימוי החזותי – ה”תורה שבתמונה” – אנו מציעים לראות בשורה זו את שפת הים עליה עמדו בני ישראל, בגדה המצרית של ים־סוף, בטרם נבקע ים־סוף, ונפתח בו נתיב מילוט.

אחרי השורה הראשונה, ישנן 3 שורות (2 עד 4) במבנה הדפוס הרגיל של השירה. דפוס זה, אריח על גבי לבנה, מייצר חלוקה שכבר ראינו בשורה האחרונה – בעמודה האמצעית צועדים בני ישראל, כשמצידם מימין ומשמאל, חומות של ים, עם רווח המפריד בין הים לבין בני ישראל.

חריג 2 (שורות 5 עד 7)

נעבור לחריג השני (שורות 5 עד 7).

5	אבי וארמונותיה	ידה איש מכלמה ידה
6	שמו	מרכבת פרעה וחילו ירה בים
7	שילשיו טבעו בים סוף	תרבות יכסימו ירדו במחולת כפו

נתבונן תחילה בשורה האמצעית של שלוש השורות של הדפוס החריג - שורה 6. רצף המילים ביחידת האמצע, הינו חריג: 5 מילים (במקום 3 או 4 בדפוס הרגיל). חריג זה, מזמין אותנו לשים לב לגיבור השני בסיפור: "מרכבת פרעה וחילו ירה בים".

בשורות הסמוכות, לפני ואחרי שורה 6 (שורות 5, 7), יש חריגה מהדפוס היציב והקבוע. במקום הדפוס הקבוע של מספרי המילים בשורות אחרות בשירה שיש בהן רווח אחד (3-רווח-3), בשורה 5 יש: 2-רווח-4, ובשורה 7 יש: 4-רווח-5.

השינויים הרבים בחלוקת המילים, בשורות המקיפות את מרכבות פרעה וחילו, מסמלים את התמוטטות חומות המים היציבות, וקריסתן על פרעה וחילו. מי הים לא ניצבים עוד "כמו נד נוזלים". "וינער ה' את מצרים בתוף הקים" (יד, כז). כמו בניעור שטיח, מי הים הופכים לגלים ומערבולות. "בני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים" (In-between), אך מבלי כל מגע עם הים. לעומת זאת, "מרכבות פרעה וחילו ירה בים" (Inside the sea).

ניתן גם לראות התפתחות תהליך, משורה 5 לשורה 7. בשורה 5, למרות החריגה בחלוקת המילים, סך המילים בשורה הינו 6, כבכל השורות ה"רגילות". רק חלוקת המילים משתנה (במקום 3-רווח-3, יש חלוקה חריגה של 2-רווח-4). לעומת זאת, בשורה 7, מספר המילים הכולל עובר את המקובל: 9 מילים (במקום 6). גם בכל יחידה יש יותר מילים מהמקובל. בצד ימין – 4 (במקום 3) ובצד שמאל 5 (במקום 3). ניתן לומר, כי שורה 5 מסמלת את תחילת התמוטטות הסדר והיציבות. שורה 7 מסמלת כבר מחסום של הים בפני פרעה, וסגירת הים על פרעה וחילו, תוך יצירת חציצה בין פרעה לבין בני ישראל שלפניו. כאמור באותה שורה: "תהמות יכסימו ירדו במחולת כמו (אָבן)".

בחזרה לחריג 3

נשוב לחריג 3 (שתי השורות האחרונות).

29	בא סוס פרעה ברכבו ובפרעייו בים	ויעזב יהוה ללכתם אתמי
30	הים	ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

לעיל ראינו, כי בשורה 30, ישנה תמונה של "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך" כאשר רווח מפריד מימינם ומשמאלם בינם לבין "הים".

שורה 29 – בולטת בדחיסות המילולית שלה (11 מילים במקום 6 כמקובל בשורות אחרות). בשורה זו, מופיע בפעם השניה, אחד משני הגיבורים הראשיים בסיפור – **פרעה**. כפי שראינו לעיל, באזכור הקודם בשורה 6, "פרעה" נכתב בעמודה האמצעית, אמנם נפרד עדיין ברווח מסוים מהמילים שבצדדים המסמלים את הים שמשני צידיו, אך "מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וְחִילוֹ" ה' כבר "יָרָה בְּיָם". במבט רחב יותר, בשורות 5 עד 7, פרעה היה מוקף ומוצף מלפניו ומאחריו, בחומות מים המתמוטטות סביבו. כעת, בתמונה בשורה 29, המשקפת שלב מאוחר יותר של הארוע, "בא סוס פרעה ברכבו ובפרעייו בים". התוכן תואם את תמונת הארוע. התיאור של סוס פרעה בים, נכתב בצד הטקסט שבעמודה הימנית, המסמלת את הים. בשלב זה, כבר אין כל חציצה בין פרעה לבין הים. פרעה נמצא Inside, במובן המילולי של המילה – **In the side of the sea**.

שתי השורות האחרונות של השירה, מציגות ביחד, כתמונה בזווית ראייה רחבה, את הניגוד הקוטבי בין פרעה וחילו לבין בני ישראל. שורה 29 - פרעה רודף אחרי בני ישראל, ונמצא ממש בסמוך לאחריהם, אך טובע **בים**. המשפט המתאר את **פרעה**, כתוב ביחידת הטקסט השייכת לעמודה הימנית המסמלת את הים. לעומת זאת, בשורה 30 - **בני ישראל** הולכים ביבשה **בתוך** הים, כאשר רווח מפריד בינם לבין הים שמימינם ומשמאלם. הליכתם ביבשה בתוך הים, משתקפת בכך שהמשפט המתאר את הליכתם, כתוב בעמודה האמצעית.

נוסיף ונציין כי במבט על התמונה של שתי שורות אלה, בנוסף לשני המופעים של המילה "הים" משני צידי בני ישראל בשורה 30, ניתן לראות גם את המילה "בים" בשורה 29, **מאחורי** בני ישראל. שכן, לאחר מעבר בני ישראל, הים חוזר לאיתנו ונמצא מאחורי גבם, ובו פרעה ומרכבותיו הטבועים.

סיכום המראות: תמונות "לפני" ו"אחרי"

נאסוף את כל המראות שנתגלו לעינינו (ראו **נספח ב'** - תמונת סיכום מצורפת). כל טקסט שירת הים (כולל משפטי הפרוזה בתחילה ובסוף), מציג תערוכת תמונות מארוע קריעת ים־סוף.

בסיפור ארוע קריעת הים, ישנם שני גיבורים (בנוסף כמובן להגיבור הראשי – הקב"ה): האחד - בני ישראל, והשני - פרעה וחילו.

כל אחד משני הגיבורים, נזכר בשירה פעמיים, בשתי תמונות עוקבות. תמונה "לפני", ותמונה "אחרי".

"הגיבור" הראשון – בני ישראל, נזכרים ומופיעים בשתי תמונות.

תמונה ראשונה "לפני" – בשורה הראשונה של שירת הים ("אז ישיר משה ובני ישראל..."), בני ישראל עומדים על שפת הים, לפני כניסתם לתוככי ים־סוף, שנקרע עבורם.

תמונה שניה "אחרי" - אחרי שים־סוף נבקע, בני ישראל מצליחים לצלוח את ים־סוף, בהליכתם ביבשה בתוך ים־סוף, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. בני ישראל נזכרים בשורה האחרונה של השירה, ביחידת טקסט חריגה (5 מילים, במקום 3 או 4 כמקובל) בעמודה האמצעית של השירה.

גם "הגיבור" השני – פרעה וחילו, מופיעים בשתי תמונות.

תמונה ראשונה "לפני" (שורות 5 עד 7). בתמונה זו, פרעה נזכר בשורה 6, ביחידת טקסט חריגה (5 מילים, במקום 3 או 4 כמקובל) בעמודה האמצעית. בשלב הזה, פרעה עדיין נמצא בתוך הים, במעבר היבשתי שנפרץ עבור בני ישראל, ונפרד מהמים שמימינו ומשמאלו. אך שורות 5 ו-7, העוטפות את שורה 6 המאזכרת את פרעה, מאבדות את הסדר והיציבות של הדפוס הרגיל. המים שעמדו כחומה וכנד נוזלים, החלו מתמוטטים סביבו.

תמונה שניה – "אחרי" (שורה 29). בתמונה זו, אנו רואים את פרעה וחילו נמצאים כבר "בים", ללא חציצה בינם לבין הים. הוא יורד למצולות כמו אבן במים עזים.

המבנה הצורני הייחודי של כתיבת שירת הים בספר תורה – אריח על גבי לבינה – מזמין אותנו, המתבוננים בו, להתעלם מהמילים הרגילות הכלולות בשורות שיש בהן דפוס קבוע של סידור המילים. אנו מוזמנים לעיין ולמקד את המבט בשורות הכתב בהן יש חריגה מהדפוס הרגיל, ולראות גם את הצורה של החריגה, וגם את תוכן המילים הכלול בחריגים.

שנים רבות לפני המצאת המצלמה, ולפני שהיה נהוג לכלול תמונות בספר כתוב, התורה הצליחה לשלב לנו בתוך ספר התורה שבכתב, תורה שבתמונה. משל למה הדבר דומה, למסמך (וורד או מצגת פאוארפוינט) שמוסיף לתיאור המילולי הכתוב של ארוע חדשותי או היסטורי, גם תמונות של הארוע. מדובר כמובן באיכות אחרת לגמרי של הוראה פדגוגית, וחויית למידה וזכרון שונה בתכלית.

וכך, לאחר קריאת בתורה של שירת הים, כאשר המגביה מרים את ספר התורה ומציגו לקהל, יכולים הצופים לצפות בעמודה של שירת הים בספר התורה, ולראות מרחוק את התמונה. תמונה במרכז העמודה של ספר התורה. תמונה הנפרדת בשורת רווח מהטקסט שלפניה ולאחריה, כמסגרת. תמונה הכוללת כמה הבזקים של רצף ארועים. קהל הצופים בספר התורה, יכולים בבטאם כנהוג את המשפט "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל", להתכוון גם לתורה שבתמונה המופיעה לנגד עיניהם.

כעת, נעבור מזיהוי הארוע המובע באופן חזותי בתמונה, לדון **במשמעות** של המראה החזותי.

המשמעות - ברית

בני ישראל עוברים בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. דימוי זה, של חלוקת דבר לשניים (במקרה זה – הים), ומעבר בתווך בין שני החלקים הניצבים בצידי המעבר, מעלה מיידית את האסוציאציה של טקס כריתת ברית.

אם כן, כאשר ה' מוציא את בני ישראל ממצרים, הוא כורת עימם ברית. טקס הברית נעשה בקריעת ים סוף וחצייתו, ומעבר בני ישראל בתוכו, בין שני חצאי הים¹. הברית היא הדדית. ה' מתגלה כמלך, המציל את בני ישראל מיד מצרים, מעניש את רודפיהם ומוביל את בני ישראל לארץ ישראל ולהר נחלת ה'. והצד השני לברית - בני ישראל, מקבלים עליהם את מלכות ה', כפי שהם מכריזים בשירת הים: "מי כמכה באלים ה'... ה' ימלך לעולם ועד".

טקס הברית של קריעת ים סוף – חציית דבר לשניים, ומעבר בתווך בין שני החצאים, מזכיר את טקס הברית המקורי עם אברהם, ברית בין הבתרים (בראשית פרק טו). בברית בין הבתרים, אברהם נדרש לערוך טקס של חלוקת בעלי חיים לשניים. תרדמה נפלה על אברהם, והוא מתנבא על הגלות הצפויה (הירידה למצרים, השעבוד והעינוי) ועל הגאולה העתידה (הדין במשעבדים, היציאה ברכוש גדול והשיבה לארץ ישראל). הברית של קריעת ים סוף וחצייתו בפרק יד בשמות, סוגרת מעגל **שנפתח** בברית בין הבתרים בפרק טו בבראשית, **נמשך** בירידה למצרים, בשעבוד ובמכות, **והסתיים** ביציאה ברכוש גדול.

¹ חז"ל במכילתא, דורשים את שם המקום בו חנו בני ישראל בטרם קריעת ים סוף - פי החירות, ונראה שאגב כך הם מתייחסים גם לשאלה היפותטית שניתן היה לשאול.

לכאורה אף אם המצרים רדפו אחרי בני ישראל והים היה לפניהם, עדיין נותרה לבני ישראל האפשרות לברוח לצדדים. אומנם לא היתה בכך ישועה לאורך זמן בהתחשב בעובדה שמדובר בעם רב, הכולל גם זקנים, נשים וטף, הנרדף על ידי צבא פרשים מצרי הרכוב על גבי רכב וסוסים, אך לפחות היה בכך מוצא זמני. אולם הרושם העולה מהפסוקים הוא שבני ישראל כבר נמצאו במצב של חוסר אונים, בסופה של דרך ללא מוצא ומלכודת של סכנה מיידית ומוחלטת. המכילתא (המצוטטת גם ברש"י) נותנת לכך ביטוי בתארה את המבנה הטופוגרפי של מיקומם של בני ישראל כנתונים במיצר.

"ויתנו לפני פי החירות - הוא פיתום. ועכשיו נקרא פי החירות, על שם שנעשו בני חורין. והם שני סלעים גבוהים זקופים

והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים"

אם כן, בני ישראל עברו בנקיק צר בין שני סלעים גבוהים זקופים, האחד מימינם והשני משמאלם. בדומה, מיד לאחר מכן, כאשר נבקע הים, עברו בני ישראל בין חומות המים "והמים להם חומה מימינם ומשמאלם".

תיאור זה מעצים את הדימוי של טקס ברית.

עיון משווה – ברית בין הבתרים וברית ים סוף

ניתן לראות פרטים רבים של דמיון בתיאור הארוע ובלשון הכתובים בשתי הבריתות.

ברית קריעת ים סוף (שמות יד)	ברית בין הבתרים (בראשית טו)
"וייבקעו המים. והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (כא-כב; ל)	"ויבתר אותם בַּתְּנָךְ. ויתן איש בתרו לקראת רעהו" (י)
"ובני ישראל עוברים ביבשה בתוך הים" (כט)	"ויבתר אותם בַּתְּנָךְ" (י)
" ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה" (כ) "... רוח קדים עזה כל הלילה..." (כא)	"ויהי השמש לבוא... והנה אימה חשכה גדלה" (יב) "ויהי השמש באה ועלטה היה" (יז)
"וייראו מאוד" (י)	"והנה אימה חשיכה גדלה נפלת עליו" (יב)

ניתן להצביע על דמיון ייחודי נוסף. בברית בין הבתרים, לאחר דברי הנבואה בדבר הגלות והגאולה, נאמר: "והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (יז). מהכתוב לא ברור האם מדובר בתיאור מחזה נבואי שנגלה לאברהם תוך כדי תרדמתו, או תיאור ארוע ניסי שנגלה לעיני אברהם לאחר קומו מתרדמתו. בין כך ובין כך, תנור העשן ולפיד האש, עוברים בין הבתרים של בעלי החיים, ומבצעים את טקס הברית. והנה, בקריעת ים סוף, מתרחשת תופעה ייחודית. במצב הרגיל של תנועת מחנה בני ישראל, עמוד הענן הלך לפני המחנה ביום, ובלילה - עמוד האש. אך בעת קריעת ים סוף, נאמר: "ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם... ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה... וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן" (כ-כד). אם כן, באופן חריג, שני העמודים מצטרפים זה לזה, ושניהם יחד משתתפים בארוע. ממש כמו בטקס הברית בברית בין הבתרים, כאשר תנור העשן ולפיד האש, עברו ביחד בין הבתרים.

גם סיום הארועים דומה. לאחר טקס ברית בין הבתרים, הנערך בלילה ובחושך, ה' כורת ברית עם אברהם. הפסוק אומר: "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר" (יח). גם בקריעת ים סוף, טקס הברית נערך בלילה, ומסתיים בבוקר. "ויהי באשמרת הבקר... וישב הים לפנות בקר" (כד; כז)

מצאנו, אם כן, קשרים רבים, מילוליים ותוכניים, בין ברית בין הבתרים לבין קריעת ים סוף. קשרים אלה מחזקים את הטענה כי קריעת ים סוף וחציית ים סוף, מהוות טקס ברית בין ה' לבין עם ישראל, ברית החוזרת ומגשימה את הברית ההיסטורית שבין ה' לאברהם, שנכרתה בברית בין הבתרים.

ונקודה נוספת. בברית בין הבתרים, ישנו תיאור של ביתור שלושה מבין בעלי החיים שאברהם התבקש על ידי ה' לקחת: "עֲגֹלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת יַעֲזָ מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלֶּשֶׁת". ואילו בנוגע לשני בעלי החיים הנוספים שאברהם התבקש לקחת – התור והגוזל, נאמר: "וואת הצפור לא בתר". ארוע סמלי זה, עשוי לסמל את הצפוי לקרות למצריים ולבני ישראל.

המצרים משולים לעֲגָלָה - "עֲגָלָה יָפָה פָּיָה מְצָרִים"² (ירמיהו מו, כ), והם צפויים להיבטר. בני ישראל משולים לציפור³. בין היתר, מופיע משל זה של בני ישראל בהקשר ליחסם למצרים. לדוגמה: "וַיִּחְרְדוּ בְנֵי מִצְרַיִם. יֵאָמְרוּ: "יִחְרְדוּ כְצִפּוֹר מִמְצָרִים" (הושע יא, י). בדומה, חז"ל השתמשו בדימוי של ציפור ביחס לבני ישראל בעת יציאת מצרים. במכילתא דר' ישמעאל (יד, ל), הדרשן מתייחס לפסוק "וַיִּזְשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם" (שמות יד, ל), ומדגיש את הדימוי של תשועה **מיד** משהו.

כצפור שהיא נתונה ביד אדם. שאם יכבוש ידו מעט מיד הוא חונקה. שנאמר: "נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים. הפח נשבר ואנחנו נמלטנו".

ואכן, במזמור קכד בתהילים, בני ישראל משוררים לה' שיר למעלות, ואומרים: "נַפְשֵׁנוּ כְצִפּוֹר נִמְלָטָה מִפֶּחַ יוֹקְשִׁים. הַפֶּחַ נִשְׁבַּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ". במזמור זה, בולטים הדימויים של מצוקה ומלכודת של בני ישראל מפני אדם שקם עליהם לבולעם ולטורפם, והצלה ממם זידונים שאיימו לשטוף את ישראל.

אם כן, ראינו כי גם מבחינה מילולית, גם מבחינת התוכן ופרטי הארועים, וגם מבחינה עניינית, ברור כי מדובר בקשר בין שתי בריתות. ברית אחת – ברית בין הבתרים, היא ברית "לפני", צופה פני עתיד, לגלות ושעבוד מצרים ולגאולה משם. הברית השניה – ברית קריעת ים סוף, היא ברית "אחרי", לאחר שהארועים התרחשו, וקוימה ההבטחה המקורית ליציאה ממצרים.

נבקש לחזק את טענתנו, בהוכחה נוספת. נשוב לכותרת הלימוד: "ברית בין הגזרים". על פני הדברים, נראה כי נפלה כאן טעות סופר, במקום "ברית בין הבתרים". אך אין מדובר בטעות סופר. הכותרת מדויקת.

המילה "גזרים" מופיעה בתנ"ך פעמיים בלבד.

בפעם הראשונה בבראשית פרק טו, בברית של ה' עם אברהם. השם השכיח הינו "ברית בין הבתרים". הכינוי "בתרים" הינו על שם מעשה ביתור בעלי החיים שאברהם לקח: עגלה משולשת, עז משולשת ואיל משולש. ייתכן ויש קשר משחק מילים מסוג סיכול אותיות, בין הפועל **ב.ת.ר.** לבין מעשה ה**ברית**. אך חשוב לציין כי המילה "בתרים", בצורה זו של השורש, לא מופיעה בכתוב. לעומת זאת, בחזיון שאברהם רואה נאמר "וַיִּהְיֶה תֵנּוֹר עֹשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה". לפיכך, השם המקראי המדויק של ברית זו, צריך להיות "ברית בין הגזרים".

הפעם השניה של הופעת המילה "גזרים", הינה בספר תהילים, בתיאור קריעת ים סוף: "לְגֹזֵר יָם-סוּף לְגֹזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכֹוֹ כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד" (תהלים קלו, ג-ד). הרי לנו ראייה מלשון התנ"ך, לקשר בין ברית בין הגזרים של אברהם, לבין ברית בין הגזרים של בני ישראל ביציאת מצרים, שהינה סגירת מעגל בקיום החזון.

בתיאור טקס הברית, אנו מציעים משמעות שונה למעשה קריעת ים סוף. לפי ההבנה הפשוטה והשכיחה, קריעת ים סוף, הינה נס של ה', הנעשה כמעשה הצלה הכרחי לבני ישראל, הרדופים על ידי מצריים ועומדים בפני ים בלתי עביר. כעת, אנו יכולים להוסיף רובד משמעות נוסף. משמעות חיובית לכתחילה, ולא הכרחית

² המילה "עֲגָלָה" (ללא הטיה או תוספות) נדירה בתנ"ך. היא מופיעה רק שלוש פעמים במקרא. אחת מהן, כבעל חיים סמלי בארוע הנבואי בברית בין הבתרים, והשניה כדימוי למצריים בפסוק בירמיהו.

³ בין היתר, דימוי עם ישראל לציפור, שכיח בשיר השירים. "יוֹנָתָי בְּחַגְגֵי הַסְּלֵעַ" (ב, יד), "אֶחָת הִיא יוֹנָתָי תַּמְתִּי" (שם ו, ט).

כאילוץ שבדיעבד. קריעת ים סוף, וחציית הים, הינה טקס ברית, שה' כורת עם עם ישראל, בצאתם ממצרים. ברית של עבדות לה', לאחר השחרור מהשעבוד לפרעה ומצרים.

כידוע, חז"ל במדרש (מכילתא דר' ישמעאל יד, ל), מדמים את יציאת מצרים לארוע של לידה. הם דורשים את הביטוי "גוי מקרב גוי", בשאלה הרטורית של משה לבני ישראל "הַנְּסָה אֶ-לֵהִים לְבוֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרָב גּוֹי... כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם ה' אֶ-לֵהִיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעִינֵיכֶם" (דברים ד, לד), כדימוי של הריון ולידה.

"שאינ תלמוד לומר "גוי מקרב גוי", אלא כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה"

חז"ל מדייקים את משמעות המילה "מקרב", לא כסתם מילה נרדפת למילה "מתוך", אלא כציון של קרביים, ודימוי של בטן ורחם כפי שמשמע גם בפסוק: "וַתִּצְחַק שָׁרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר... הֲאֵף אֶמְנָם אֵלֹד" (בראשית יח, י-יא). לפי מדרש זה, חז"ל מדמים את היווצרות והתפתחות עם ישראל במצרים, כהליך של הפריה, הריון והתפתחות עובר ברחם אימו, ואת יציאת בני ישראל ממצרים כהליך של לידה. אם כן, בעצם רגע לידתו של עם ישראל, כיישות לאומית עצמאית, ה' כורת עם בני ישראל ברית, בקריעת ים סוף וחציית בני ישראל בין גזרי ים סוף.

סיכום: ברית וטקס ברית

לסיכום.

ראינו כיצד התורה הצליחה להטמיע בתוך ספר התורה, תערוכת תמונות המנציחות את הארועים: קריעת ים סוף, חצייתו על ידי בני ישראל, רדיפת פרעה אחר בני ישראל, וטביעתו בים סוף. עסקנו במשמעות הארוע של חציית ים סוף על ידי בני ישראל, כטקס ברית בין ה' לבין עם ישראל, הנערך בצאת בני ישראל ממצרים, כסיום מימוש החזון הנבואי שנגלה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. מהתנ"ך אנו רואים כי בכריתת ברית, לא די באמירה או כתיבה של מילים המתארות את ההתחייבויות ההדדיות של הצדדים לברית. ישנו גם צורך באקט פיזי מוחשי של טקס ברית, המתבטא בדרך של חציית דברים לשניים, ומעבר בין החצאים.

ניתן לומר, כי באופן כתיבת שירת הים בספר תורה, לצד תיעוד הארוע בתמונות, התורה ביקשה להוסיף על התיאור המילולי של כריתת הברית, גם המחשה חזותית של טקס הברית: קריעת הים לשניים, ומעבר בני ישראל בתוכו.

בתפילת ערבית (ובנוסח אחר בשחרית), אנו מפרטים תיאור תמציתי של כל הארועים: טקס הברית, חציית בני ישראל את ים סוף, הטבעת פרעה בים, ברית קבלת מלכות ה', ואמירת שירה, תוך ציטוט פסוקי המלכת ה' מתוך שירת הים.

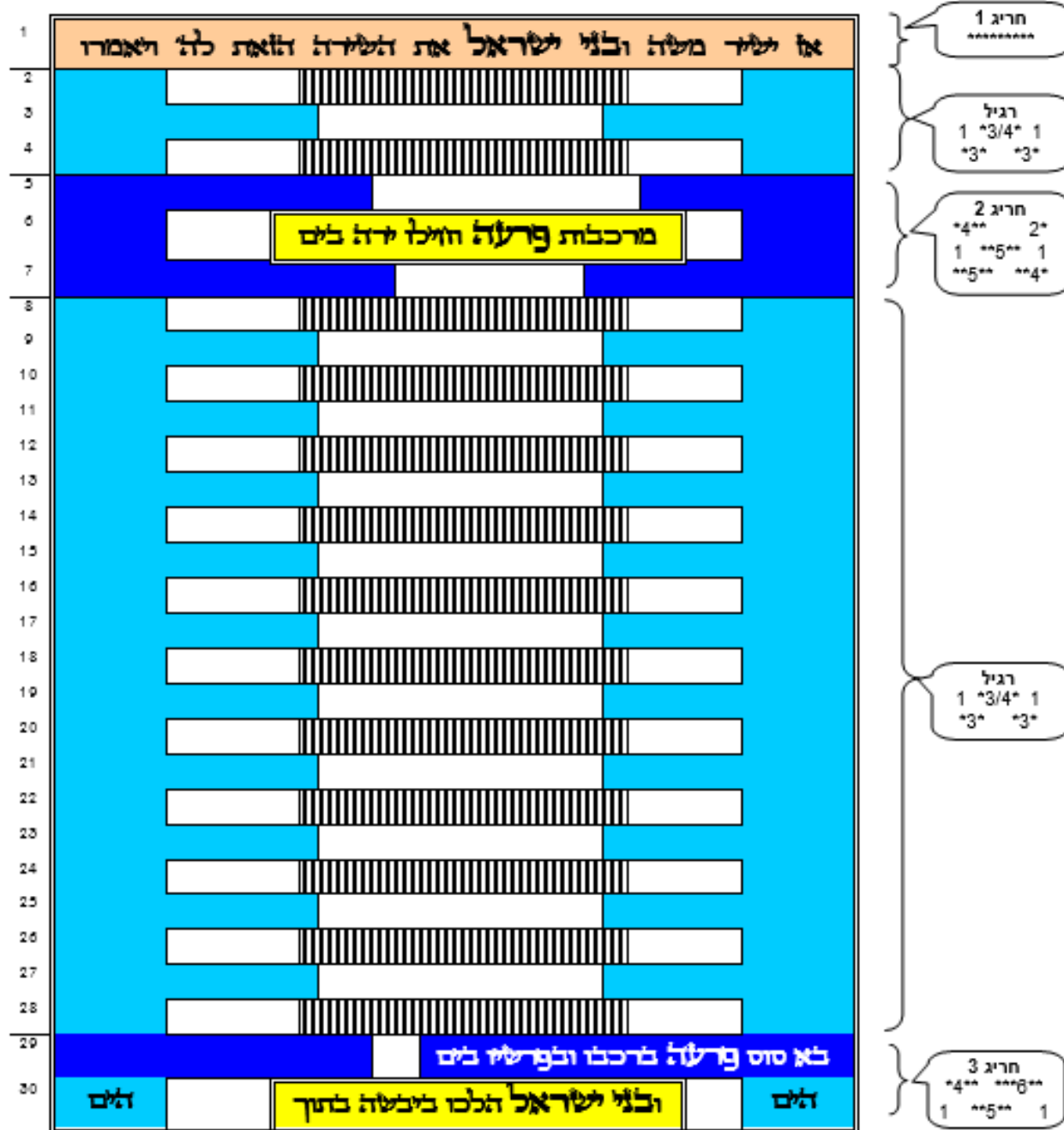
הַמַּעֲבִיר בְּנֵי בֵּין גְּזָרֵי יַם סוּף
אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת טַבַּע.
וְרָאוּ בְנֵי גְבוּרָתוֹ שְׂבָחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ.
וּמְלֻכוֹתָו בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם,
מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָדָּ עֲנוּ שִׁירָה,
בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:
"מִי כַמֶּכָּה בְּאֵלֶם ה'
מִי כַמֶּכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ
נוֹרָא תַהֲלֵת עֵשָׂה פְּלֵא."

מְלֻכוֹתָדָּ רָאוּ בְנֵי
בּוֹקֵעַ יַם לְפָנֵי מִשָּׁה
"זֶה אֱלֹהֵי עֲנוּ וְאָמְרוּ:
"ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד"

נספח א

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו		
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מיריבם ומושימאלם וידעו		
יזהו כיום ההוא את ישראל מיד מלרים וירא ישראל את מוצרים		
מת על שפת הים וירא ישראל את היר התולה אשר עלה יזה		
במלרים ויראו העם את יזה ויאמינו ביזה ובמוטה. עברו		
אז יעיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לידה ויאמרו	1	
לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה	2	סוס
ורכבו רכבה בים עליו חמרת ה ויהי לי	3	
לשועה זה אלי ואגיד אלה	4	אלה
אבי וארמונותי יזה איש מכלומה יזה	5	
שמו מרכבת פרעה וחילו ירה בים וספר	6	
שלשיו טבעו בים סוף תרבות יכסימו ירדו ממולת סו	7	
אנן ימילך יזה נאדרי בכח ימילך	8	
יזה דרעלך איב וברב אמרך דהרס	9	
קמד תלכו חרנך יאכלכו בקש ופרח	10	
אפך געו כו סים נצבו כמו נ	11	
טלים קפאו תרבות כלב ס אמר	12	
איב ארדף אשית אחלק שלל תמלאמו	13	
נפלי אריק חרבי תורישמו יזה נשפת	14	
ב חוד כסמו ים כללו כעופרת במים	15	
אזרים מי כמטה באלם יזה מי	16	
כמטה נאדר בקש נרא תהלת עלה	17	
פלא גלית ימילך תבלעכו ארץ נודת	18	
מסודך עם ה אלת גלית בעלך אל גר	19	
קולך שמועו לבנים י זהו	20	
אחו ישיב פלשת או נברכו אנפני	21	
אדם אלי מואב יאחזמו רעד נבוא	22	
כל ישיב בעל תפל עליהם איטות	23	
ועוד גל גרעך דמו כאבן על	24	
יעבר עמו יזה עד יעבר עם ה	25	
קלית תבאמו ותלעמו בהר מולתך מכן	26	
לשבתך פעלת יזה מקדש אדני כולו	27	
דרך יזה ימילך לעלם ועד כי	28	
בא סוס פרעה ברכבו ובפרעיו בים ויעב יזה עלהם אתמי	29	
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים	30	
ותקדו מרים הנביאה ארוות אהרן את התם בידה ותצאן כל הנשים		
אחריה בתפים ובמזוזות ותלל להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה		
סוס ורכבו רכבה בים ויסע משה את ישראל אל מים סוף		
ויצאו אל מדרבר שור וכלכו על שפת ימים במדבר ולא מוצאו מים		
ויבאו מרתה ולא יכלו לשאת מים מסרה כי מרים גם על כן קרא שמה מרה		

נספח ב'

2 השורות האחרונות הם תמצית מעשה קריעת ים סוף. שורה 29: פרעה טובע בים. שורה 30: בנינגוד לפרעה, בני ישראל הולכים בתוך הים, כאשר מימינם ומשמאלם רווח המפריד בינם לבין "הים".

נחמיה אבנרי ©
ChemvAvnery@gmail.com

שני ה"שחקנים הראשיים" - פרעה ובני ישראל - מופיעים ביחידות החריגות בלבד. כל אחד מהם מופיע פעמיים, בשני "הבוקי" תמונה - "לפני" ו"אחרי" - המתארים התפתחות.

פרעה מופיע רק בשורות שבתוך השירה (שורה 6; שורה 29). פרעה אינו מצליח להגיע לשפת הים שמנגד, ואף לא מצליח לחזור לנוש לשפת הים ממנה יצא. "לפני" - בשורה 6 (חריג 2), פרעה מצוי בעמודה המרכזית, בלבינה חריגה (5 מילים). פרעה מוקף בשורות חריגות (5, 7), המצביעות על תחילת התמוטטות חומת הים וסגירת הים עליו. "אחרי" - בשורה 29 (חריג 3) פרעה כבר נמצא "בים", באריח השייך לעמודה הצדדית המסמלת את הים.

בני ישראל מופיעים בשורה הראשונה ובשורה האחרונה. "לפני" - השורה הראשונה (חריג 1) מסמלת את שפת הים, ממנו יצאו. "אחרי" - הופעת בני ישראל בשנית, בשורה האחרונה (חריג 3), משקפת את הצלחתם לחצות בביטחה את ים סוף.